

KOKONAISTA IHMISTÄ KARTOITTAMASSA

Maria Tapola-Haapala: *VTT, sosiaalityön yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto, Avoim yliopisto*

Pauli Niemelä: Systemaattinen ihmiskäsitys. Ihminen järjestelmänä: rakenne (3³) ja toiminta (3 X 3), United Press Global, painopaikkaa ei merkitty. 2014, 195 sivua.

Sosiaalityön keskeisenä periaatteena mainitaan kokonaisvaltainen tarkastelutapa ihmiseen. Kun periaatetta toistetaan usein, vaarana saattaa olla sen kaventuminen tarkemmin erittelemättömäksi hokemaksi. Sosiaalityön emeritusprofessori Pauli Niemelä on yksi heistä, jotka eivät ole tähän tyytyneet: kirjassaan *Systemaattinen ihmiskäsitys* hän esittää perusteellisen jäsenyksensä ihmisestä holistisena järjestelmänä.

Kirjan lukijana tunnustan omat rajoitteeni: pitkällisen ajatustyön kautta syntyneeseen jäsenyykseen tutustuminen ei ole ollut helppo tehtävä. Toisaalta olen voimakkaasti kaivannut sosiaalityöhön yksinkertaista ja käytännönläheistä mallia, joka kannustaisi jotakin tiettyä ilmiötä koskevien erilaisten – eri tieteenaloilta ja teoreettisista perinteistä nousevien – empiiristen tutkimusten hyödyntämiseen ja niistä saadun tiedon yhdistämiseen. Olen tietoinen siitä, että tähän verrattuna Niemelän jäsenyys ponnistaa toisenlaisista, syvemmän tason systemaattisista ja teoreettisista lähtökohdista, mikä on aiheuttanut ajoit-

tain itselleni turhautumista ja kaipuuta pelkistetympään tarkastelutapaan.

Kirjassaan myös Niemelä itse varautuu kriittisiin kollegoihin todeten laajan esityksen todennäköisesti synnyttävän paljon kysymyksiä, odotuksia ja ”paukattavaakin”. Todettakoon, että huolimatta esittämistäni kriittisistä näkökohdista pidän Niemelän jäsenyystä tervetulleena esimerkiksi sosiaalityön piirissä ja toivon sen poikivan jatkokehittelyjä ja sovelluksia.

Ihmisen ”rakenneosajärjestelmiä” on Niemelän mukaan kolme: bio-fyysinen, psyykkis-tajunnallinen ja kielellis-sosiaalinen. Jokaiseen näistä osajärjestelmästä liittyy kolme ulottuvuutta ja kolme tasoa, joiden kautta muodostuu kunkin osajärjestelmän yhdeksänkertainen jäsenyys. Tästä tulee kirjan alaosikossakin mainittu näkemys ihmisen rakenteesta ”kolme potenssiin kolmena”.

Rakenneosajärjestelmien lisäksi Niemelä käsittelee ihmisen ”toimintaosajärjestelmää”, jota hän pitää ihmisen rakenneosajärjestelmien kehittymisen myötä mahdollistuneena ”toisena strukturoitumissuuntana”. Toiminnan ulottuvuuksina Niemelä esittelee fyysis-aineellisen, kielellis-sosiaalisen sekä psyykkis-henkisen toiminnan. Kaikkiin näihin liittyy edelleen kolme tasoa, joita kuvaavat oleminen, tekeminen ja omistaminen. Näin ollen ihmisen toimintaosajärjestelmässä on kyse ”kolme kertaa kolmesta”.

Osajärjestelmien jäsenyys on eittämättä huolellisesti laadittu ja kokonaisvaltainen mutta toisaalta sen verran raskas,

että mieleen nousee kysymys sen käytökelpoisuudesta empiirissä yhteyksissä. Kuten Niemelä toteaa, on hänen kirjassaan kyse ”nyky-yliopiston tuloshakuisessa maailmassa” usein toissijaisena näyttäytyvästä teoreettisesta perustutkimuksesta, joka vasta luo pohjaa ”teoreettisen perustan” omaaville empiirisille tutkimushankkeille. Lukijalle Niemelän tarkasteluun aivan uudenlaisen oven olisi silti mahdollisesti jo tässä vaiheessa avannut kirjassa kehitellyn ihmiskäsityksen soveltaminen – edes kevyesti – johonkin esimerkkitalanteeseen, ihmisyksilöön tai teemaan. Toki tällainen lähestymistapa ei olisi kenties ollut kirjan ”ankaran systemaattisen” tarkastelutavan kanssa yhteensopiiva. Sovelluksen kautta olisi kuitenkin ehkä paremmin myös havainnollistunut holistisen ihmiskäsityksen kannalta olennainen ihmisen eri osien välinen keskinäinen vuorovaikutus, jonka käsitteleminen jää nyt turhan pieneen rooliin – sinänsä ymmärrettävästi, onhan kyse laajasta jäsentävästä ja erittelevästä tarkastelusta – vaikka sen olennaisuutta kirjassa korostetaankin.

Heikoimmillaan teos on omien teoreettisten lähtökohtasitoumustensa kriittis-analyttisessä tarkastelussa. Tätä puutetta ei paikkaa edes kirjan liitteenä oleva monelle lukijalle varmasti hyödyllinen ”ihmiskäsitysvirtauksia” koskeva esitys, joka on luonteeltaan hyvin kuvaileva ja jonka tarkasteluja ei juuri pyritä yhdistelemään kirjan systemaattiseen ihmiskäsitykseen. Jo yksistään sitä, kuinka kirjassa esitelty ulottuvuuksien ja tasojen kuvaus on muodostunut – miksi jäsenitys on juuri sellainen kuin on – olisi ollut hyvä perustella tarkemmin.

Ihmisen psyykkis-tajunnallisen osajärjestelmän, erityisesti sen tunneulottuvuuden, käsittely nojautuu paljolti psykoanalyttiseen ajatteluun. Ottaen huomioon jo pitkään jatkuneen psykoanalyttistä näkökulmaa koskevan kriittisen keskustelun, olisi psykoanalyttisen ajattelun hyödyntämisen olettanut väistämättä vaativan valinnan huolellisempaa perustelemista. Kysymys on siinäkin mielessä merkittävä, että se johtaa miettimään, missä määrin Niemelän jäsennyttä voi pitää sellaisena ihmiselämän ilmiöiden tarkastelun metateoreettisena kehikkona, joka sallii monenlaisten erilaisten lähestymistapojen ja näihin nojaavien empiiristen tutkimusten hyödyntämisen; missä määrin jäsennyksen soveltaminen taas edellyttää vain tiettyjen teoreettisten lähestymistapojen huomioimista. Jälkimmäinen vaihtoehto luonnollisesti kaventaisi merkittävästi jäsennyksen hyödynnettävyyttä.

Tarkempaa käsittelemistä olisi nähdäkseni vaatinut myös kirjan lähtökohtana oleva ajatus evoluutiosta. Yleistäen tämä on tiivistettävissä näkemykseksi kehityskulusta, jonka kautta on mahdollistunut kirjan jäsennyksen kaltainen ihmisyyden. Osittain epäselväksi jää, mikä tämän näkökulman varsinainen merkitys kirjan kannalta on, näyttäytyhän ihminen nykymuodossaan kirjassa kaikesta huolimatta varsin staattisena kokonaisuutena. Kysymyksiä herää liittyen kirjan suhteeseen viime aikoina yhteiskuntatieteidenkin piirissä yleistyneisiin tarkasteluihin, joissa ihmisen käyttäytymistä selitetään evoluutioon liittyvin seikoin – kytkeytyvätkö nämä kaksi jotenkin toisiinsa, vai onko kyse laadullisesti kahdesta hyvin erilaisesta

ta tavasta käyttää evoluution käsitettä? Hyödyllisenä voidaan joka tapauksessa pitää Niemelän esittämää kokonaisvaltaisuutta entisestään lisäävää ”kehittyvän olion ympäristöllisen kontekstuaalisuuden” kuvausta, varsinkin mikäli tämä johtaa kehittelyihin ja sovelluksiin, joissa korostuu kontekstien (esimerkiksi fyysinen luonto ja sen vaikutus ihmiseen) ja ihmisen toiminnan välinen vuorovaikutus (esimerkiksi fyysisen luonnon tilaan vaikuttava toiminta).

Postmodernissa, paljolti kielellisten tulkintojen tarkastelua painottavassa yhteiskuntatieteellisessä ilmapiirissä voi pitää omalla tavallaan virkistävänä Niemelän tapaa suunnata huomiota esimerkiksi ruumiiseen sellaisenaan ja tätä kautta muun muassa lääketieteellisen tietämyksen merkitykseen ihmisen kokonaisuuden ymmärtämisen kannalta. Ruumiillisuuteen liittyen olisi toisaalta voinut odottaa myös geneettisen näkökulman vahvempaa ottamista mukaan jäsennykseen, onhan käyttäytymisgenetiikka saanut 2000-luvulla enenevästi huomiota ja on toisaalta ollut yhteiskuntatieteille vaikea, osin eettisesti arkaakin, aihe.

Samalla kun kirjan henkimä todellisuuden mahdollisimman terävään kuvaamiseen pyrkivä lähestymistapa herättää ihastusta, joutuu lukijana väistämättä pohtimaan, kuinka kirjan jäsennykseen ovat yhdistettävissä yhteiskunnallisia ”totuuksia” purkamaan pyrkineet ja yhteiskuntakriittiset tutkimukselliset näkökulmat. Näiden näkökulmien merkityksen tarkastelemisessa luonnollisesti jälleen tärkeitä lienevät ihmisen osajärjestelmien väliset suhteet esimerkiksi sen ymmärtämiseksi, miten kielel-

lis-sosiaalisen piiriin kuuluvat muiden näkemykset ja tulkinnat vaikuttavat ihmisen käsitykseen omasta itsestään.

Edellä mainitun kaltaisia kysymyksiä johdattavat osaltaan miettimään myös itse kirjassa paikoitellen esitetyt varsin yksiulotteisen lyhyet toteamukset. Esimerkiksi maininnat siitä, kuinka ”aikuisen ihminen kokee vahvasti oman persoonallisen ruumiillisuutensa, joko feminiinisyytensä tai maskuliinisyytensä”, ”pulmallista on, jos niissä koetaan enemmän ristiriitaisuuksia” ja kuinka ”ihmiset, erityisesti naiset, saattavat ehostaa muun muassa kasvojaan erilaisilla kauneudenhoitovälineillä ja – tuotteilla”, herättänevät sukupuolentutkimuksellisesti orientoituneissa lukijoissa problematisointia. Sosiaalityön piirissä Niemelän jäsennyttä sovellettaessa tarvittaneen lisää analyysiä myös sen suhteen, kuinka laajemmat yhteiskunnallis-poliittiset seikat ja rakenteet, jotka eivät suoraan ole osa yksilöä mutta joiden kanssa yksilö on vuorovaikutuksessa, kytkeytyvät ihmisenä olemiseen.

Kaikkiaan Niemelän teos on lukijaa kosiskelematon. Kirja olisi todennäköisesti hyötynyt voimakkaamman kustannustoimittamisesta ja kirjan ydinsanomaa tiivistämään ja yksinkertaistamaan pyrkivästä viimeistelystä.

Sosiaalityötä opettavana jäin miettimään myös kirjan hyödynnettävyyttä opetuksessa. Toivoa sopii, ettei kovinkaan moni opiskelija löydä itseään lukemasta tätä kirjaa yksin tenttiin – kirjan ilmaisullisen monimutkaisuuden ja toisaalta osin puuduttavan systemaattisuuden vuoksi uskallan veikata, etteivät oppimistulokset tällä tavoin useinkaan

välttämättä olisi kovin syvällisiä ja pitkäkestoisia. Työpajatyypiseen työskentelyyn, jossa kirjan jäsenystä pyritään analysoimaan, testaamaan ja soveltamaan suhteessa johonkin konkreettiseen ilmiöön, Niemelän suurtyö saattaa sen sijaan olla mitä inspiroivin lähde.

UUSIA KIVIJALKOJA KESTÄVÄÄN HYVINVOINTIIN

Elina Turunen: *VTM, jatko-opiskelija, Helsingin yliopisto*

Helne, Tuula & Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku. *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla*. Kelan tutkimusosasto, Helsinki. 2012, 136 s.

Pohjola, Anneli & Särkelä, Riitta (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. SOSTE ry, Helsinki. 2011, 315 s.

Worldwatch-instituutti. *Maailman tila 2013. Onko liian myöhäistä? Raportti kehityksestä kohti kestävää yhteiskuntaa*. Gaudeamus, Helsinki. 2013, 287 s.

Ympäristömielessä kestävää sosiaalipolitiikkaa käsittelevistä teoksista ei ole runsauden pulaa. On tarpeen tarkastella kirjoja, jotka liippaavat aihetta läheltä.

Tuula Helne, Tuuli Hirvilammi ja Markku Laatu esittävät kirjassaan *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla* (2012), että vauraiden hyvinvointivalttioiden sosiaalipolitiikka ei ole vain viaton sivustakatsoja ekologisesti haitallisen talousmallin ylläpitämisessä. Sosiaalipoliittisten toimenpiteiden avulla lievennetään talouden sosiaalisia ulkoisvaikutuksia ja siten edistetään nykyisen

talousjärjestelmän toimintaa. Toisaalta sosiaalipolitiikan toivotaan vahvistavan kansantalouden kilpailukykyä. Ympäristöongelmia vahvistavaan kasvutalouteen sidottuna sosiaalipolitiikka saattaa osin jopa heikentää ihmisten hyvinvoinnin edellytyksiä pitkällä aikavälillä.

Helneen, Hirvilammin ja Laadun mukaan suomalainen sosiaalipolitiikka on sitoutunut produktivistiseen hyvinvointimalliin, jossa on kolme perusominaisuutta: riippuvuus talouskasvusta, palkkatyön etiikka ja hyvinvoinnin samastaminen materiaaliseen vaurauteen. Ekologiset kysymykset ovat heidän mukaansa jääneet suomalaisessa sosiaalipoliittisessa päätöksenteossa huomiotta. Kirjoittajat esittävät ihmiskeskeisyydestä irrottautuvan ajattelumallin pohjaten William Cattonin ja Riley Dunlopin ekologiseen paradigmaan. Sen mukaan ihmisen on sopeuduttava ympäristön ehtoihin ja tärkeintä on kokonaisuus. Hyvinvoinnin ulottuvuudet eivät ole irrallisia osasia, vaan toisiinsa limittyviä. He viittaavat norjalaiseen syväekologiaan Arne Naessiin, jonka laaja hyvinvointikäsite perustuu relationaaliseen tai ”ekologiseen” minuuteen: minus ulottuu pitkälle erillisen egon tuolle puolen, kaikkiin eläviin olentoihin.

Teoksen loppupuolella kirjoittajat esittelevät sekä kestäväen hyvinvoinnin ulottuvuuksia Erik Allardtin jaottelua soveltaen että kestävää hyvinvointia edistäviä sosiaalipoliittisia säätelykeinoja. Hyvinvoinnin ulottuvuudet käsittelevät *mitä ihmisellä voi kohtuudella olla* (tästä ehdotuksina mm. sosiaalisesti ja ekologisesti kestävä yhdyskuntarakenne ja asuntotuotanto, kulutusmaksimit), *vastuullisen ja mielekkään tekemisen* (mm.

yhteiskunnallisesti hyödyllisten töiden suosiminen, työajan lyhentäminen), *yhteenkuulumisen ja rakastamisen* (mm. enemmän aikaa yhteisöille ja luontosuhteelle) sekä *eheän kokemuksen maailmassa olemisesta* (mm. elämäntavan kehittuullistaminen ja elämän hidastaminen; sosiaaliturvan yksinkertaistaminen).

Teoksen ansiona ja uutta avaavana näkökulmana on sosiaalipolitiikan yhteyksien osoittaminen sekä ympäristöongelmien luomiseen että niiden ratkaisuun. Hyvinvoinnin ulottuvuuksien jaottelu on kiinnostava. Teos esittää kritiikkiä ihmiskeskeistä ajattelumallia kohtaan, mutta ei käsittele ihmisten välisiä suhteita: mistä toiminnan perustalla olevat arvot nousevat, mitkä yhteiskunnalliset voimat ajavat tuotantoa?

Worldwatch-instituutin julkaisema *Maailman tila 2013. Onko liian myöhäistä?* on eri kirjoittajien artikkeleista muodostuva kokoelma, joka on tällä kertaa koottu kestävän kehityksen teeman alle.

Teos lähtee liikkeelle samaan tapaan kuin *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla*. Kirjan ensimmäisessä osassa käsitellään maapallon nykytilaa ja kehityksen mittareita. Toisessa osassa käydään läpi mahdollisia ratkaisuja, kuten esimerkiksi kestävää elämäntapaa ja maatalouden ratkaisuja. Kolmas osa käsittelee ympäristökriisiin sopeutumisen mahdollisuuksia, mm. hallintoa, ilmastopäkölaisuutta sekä kysymystä siitä, onko jo liian myöhäistä. Ilmastonmuutokseen liittyvän sopeutumisen käsitteily suomen kielellä on ollut toistaiseksi vähäistä.

Yksi kirjan kiinnostavimmista jaksoista on luku kymmenen, jossa käsitellään talouden mittareita ja malleja, ekosysteemipalveluja, yhteisomistusta ja demokratiaa. Luvussa todetaan, että talousjärjestelmä on ekologisesti epävakaa, kun velka, joka on katettava tulevalle tuotannolla, kasvaa eksponentiaalisesti. Ongelman ratkaisuna esitetään, että julkinen valta ottaa jälleen hoitaakseen rahan liikkeelle laskemisen, jolloin kokonaisrahämäärää voitaisiin pyrkiä kontrolloimaan ja että liikepankkien oikeutta luoda rahaa rajoitetaan esimerkiksi nostamalla vähimmäisvarantovaatimus asteittain sataan prosenttiin. Nykyisin pankkien tulee säilyttää vähimmäisvarantoja tietty osuus asiakkaidensa talletuksista ja muun osan ne voivat lainata ulos. Lisäksi ulkoisvaikutukset siirretään markkinahintoihin verotuksella.

Maailman tila asettaa myös kysymyksiä yhteiskunnallisista voimista ja esimerkiksi epävarmuuden vaikutuksista politiikkaan. Teoksen lähtökohtana ei ole juuri kestävyuden sosiaalisen ja ekologisen ulottuvuuden yhdistäminen, vaikka teemana onkin kestävä kehitys. Se voi kuitenkin tarjota polttoainetta koherentimmille pohdiskeluille kestävästä hyvinvoinnista. *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla* on esimerkki tällaisesta.

Anneli Pohjolan ja Riitta Särkelän toimittaman *Sosiaalisesti kestävä kehitys* -teoksen (2011) tarkoituksena on avata eri näkökulmista, mitä sosiaalisesti kestävä kehitys on ja mitä se voisi olla. Kirjan toimittajat toteavat jo johdannossa, että sosiaalisesti kestävä kehitys ei ole yksiselitteistä määritelmää.

Yhtenä sosiaalisesti kestävänsä kehityksen kulmakivenä pidetään laadukasta työelämää. Raija Julkusen mukaan tähän liittyy kaksi suurta kysymystä: työn paineisuus ja epävarmuus. Yksinkertainen elämäntapa ratkaisuna työttömyyden ja katkonaisen työn ongelmaan saattaa tuntua hurskastelevalta perheellisistä, asunovelkaisista tai niistä, jotka joutuvat prekaarin työelämän otteeseen. Julkunen viittaa taloustieteilijä Tim Jacksoniin, jonka mukaan kestävänsä talouden tulee pystyä vastustamaan ulkoisia shokkeja ja välttämään syviä sisäisiä ristiriitoja taantumien oloissa. Samaan tapaan Aulikki Kananoja huomauttaa, että kunnallisen sosiaalipolitiikan kestävyteen on tarpeen etsiä turbulentin talouden ohella ”kivijalkoja” sellaisilta ulottuvuuksilta, jotka eivät välittömästi riipu taloudesta tai vallan vaihtumisesta. Tämä on olennainen huomio, sillä sosiaalipolitiikka ei ole globaalista taloudesta irrallinen.

Kananoja esittää, että suomalaisessa sosiaalipolitiikassa sosiaalinen eli yhteisöllisyyteen ja yhteisöjen toimintaan liittyvä ulottuvuus on jäänyt lähes näkymättömäksi. Palvelutuotantoon keskittyvä puhunta ja yksilökeskeisten palvelujen normittaminen ohjaavat keskittämään huomion korjaavaan työhön pitkäjänteisen työn sijaan. Myös Helne ym. nostavat esille yhteisöjen merkitystä.

Yhdistäväksi tekijäksi artikkelien välille nousee tähtääminen pitkäjänteiseen politiikkaan ja ihmisten välisen eriarvoisuuden ja kuilujen kaventamiseen. Pitkän tähtäimen kestävyys tarkoittaa usein ennalta ehkäisevää työtä. Tekstit pysyvät melko lailla sosiaalisen loke-

rossaan – yhteyksistä erityisesti ympäristöön, mutta myös talouteen mainitaan vain siellä täällä. Teosta vaivaa ehkä kokonaiskuvan puute, mutta kirja on ensimmäisiä kattavampia suomenkielisiä koonteja sosiaalisesti kestävästä kehityksestä. Teos on tarkoitettu viritämään keskustelua.

Maailman tila osoittaa ympäristön rajat ja antaa ympäristökriisiin sopeutumisesta realistisen kuvan. Se tarkentaa käsitystä kriisin asteesta ja kysyy sosiaalisen kestävyuden kannalta hankalia kysymyksiä, kuten esimerkiksi miten ihmiset toimivat kriiseissä ja miten instituutiot ohjaavat käyttäytymistä.

Kaikki teokset peräänkuuluttavat hyvinvoinnin uudelleenmäärittelyä. *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla* yhdistää kestävyuden eri puolia muita tiiviimmin. Silti se käy pohdintojaan hieman irrallaan materiaalisesta maailmasta ja valtakysymyksistä. *Sosiaalisesti kestävä kehitys* käsittelee sosiaalista kestävyttä ja niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat yhteiskunnan koheesioon ja resilienssiin eli kestävykyyn. Pidemmälle vietyinä sen pohdinta voisi liittyä tiiviimmin ympäristökysymyksiin. Kestävänsä kehityksen edellyttämä talouden järjestämisen tapa jää teoksissa perusteiltaan käsittelemättä, useista kriittisistä viittauksista huolimatta. Teokset kuitenkin tarjoavat avauksia kestävänsä sosiaalipolitiikan suunnasta ja näkökulmia moniin sellaisiin asioihin, joita on yhteiskunnallisessa keskustelussa käsitelty vähän.

KANSALAIKÄSITYKSIÄ TOIMEENTULOTURVAN MARGINAALISTA

Maria Ohisalo: *VTM, tutkija, Itä-Suomen yliopisto*

Ilpo Airio, toim. Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa. Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Kelan tutkimusosasto, Helsinki. 2013, s. 271.

Suomessa on kiinnitetty viime vuosi-
na huomiota erityisesti sosiaaliturvan
lainsäädäntöön ja sen takaamiin sosiaa-
lisiin oikeuksiin lakien toimeenpanon
ja niiden vaikutusten tutkimuksen si-
jaan. Ilpo Airion toimittamassa Kelan
tutkimusosaston julkaisussa kysytään,
miten suomalainen toimeentulotur-
vajärjestelmä toimii ja tarjotaan osit-
tain vastauksia. Julkaisussa selvitetään
etuuksien määräytymistä ja tasoa sekä
niihin kohdistuvia väestön asenteita ja
kokemuksia erilaisissa elämäntilanteissa,
erilaisten riskien toteutuessa ja erilaisis-
sa kotitalouksissa. Kun etuuksien käyt-
täjien mielipiteitä verrataan väestön
yleisiin näkemyksiin toimeentulotur-
vasta, saadaan uutta tietoa järjestelmän
kehittämisen tarpeista.

Julkaisu jakautuu kolmeen keskeiseen
osioon: viidessä artikkelissa tarkastellaan
toimeentuloturvan marginaaliryhmiä,
kahdessa artikkelissa kansaneläkeläis-
ten toimeentuloa ja neljässä artikkelissa
sairausvakuutuksen korvauksia (matka-
kustannusten korvaaminen, matka- ja
lääkekustannusten sekä terveydenhuol-
lon asiakasmaksujen vuotuiset omavas-
tuosuudet). Useimmissa artikkeleissa
on käytetty pääasiallisena aineistona

Kelan tutkimusosaston syksyllä 2011
keräämää *Toimeentuloturvan toimivuus –
kansalaisten kokemukset ja odotukset* -ai-
neistoa. Aineistoon on valikoitu väes-
töotos (n=1770), sairauspäivärahan 300
päivän enimmäismaksuajan ylittäneet
(n=488), lääkekustannusten vuotuisen
omavastuun ylittäneet (n=441) ja työ-
markkinatuen saajat (n=299). Kyselyn
kohdennettujen ryhmien lisäksi tarkas-
telussa ovat muun muassa saamelaiset
kansaneläkeläiset, Helsingin toimeen-
tulotukiasiakkaat, ulkomaalaiset tila-
päästyöntekijät ja täyden kansaneläk-
keen saajat.

Julkaisu ei ymmärrettävästi pyrikään
esittelemään koko laajaa toimeentulo-
turvajärjestelmää, vaan keskittyy tarkas-
telemaan tätä järjestelmää rekisteriai-
neistojen tuolla puolen. Keskiössä ovat
toimeentuloturvajärjestelmän kannalta
marginaaliset ja harvemmin tutkitut
ryhmät. Näin mahdollistuu toimeentu-
loturvan tarpeen sekä saatujen ja mak-
settujen etuuksien vaikutusten arviointi
yksilöiden erilaisissa elämäntilanteissa.
Julkaisussa nousee esiin myös laajemmat
toimeentuloturvan hyväksyttävyyden
pohdinnat. Kansalaisten mielipiteitä
toimeentuloturvasta on tarkasteltu eri-
laisia väestöryhmiä vertaillen: mukana
on muun muassa demografisia muuttu-
jia kuten ikä, sukupuoli, perherakenteet
ja sosioekonomiset asemat.

Kansalaismielipidetutkimukset ovat
pitkään osoittaneet hyvinvointivaltion
laajan kannatuksen. Kansalaiset ovat
taantumistakin huolimatta olleet val-
miita maksamaan veroja hyvinvoin-
tivaltion rahoittamiseksi ja kestäväksi
säilyttämiseksi. Silti julkisessa keskus-
telussa ja klikkijournalismiin taipuvassa

suomalaismediassa nousee usein esiin kärjistettyjä esimerkkejä toimeentuloturvan väärinkäyttöepäilyistä ja anekdootteja väärinkäyttäjistä: monelle lienevät tuttuja sosiaaliturvalla elävä ”Tatu”, Espoossa maahanmuuttajille täydentävällä toimeentulotuella hankittavat uudenkarheat lastenvaunut tai ylipäättään elämä ”oleskeluyhteiskunnassa” sosiaaliturvan varassa.

Julkaisussa Mikko Niemelän artikkeli *”Mielipiteet toimeentuloturvaetuuksien kohdentumisongelmista ja niiden ratkaisukeinoista”* pureutuu näihin kansalaisten käsityksiin. Yksittäisten väärinkäytösten sijaan suurempia tunnettuja ongelmia toimeentuloturvajärjestelmässä ovat erityisesti viimesijaisen toimeentulotuen vajaa- ja alikäyttö. Toimeentulotukeen oikeutettuja on arvioitu olevan jopa kaksi kertaa niin paljon kuin tuen piirissä on. Asiakkuuskokemuksella ja muilla sosioekonomisilla tekijöillä on merkityksensä kohdentumisongelmiin liittyviin näkemyksiin: toimeentuloturvaetuuksien saajilla on vahvempi usko etuuksien alikäytöstä kuin muilla. Toimeentulotuen perusosan laskennan ja maksatuksen siirtäminen Kelaan vuoden 2017 alusta poistanee osittain alikäytön epäkohtaa.

Yrjö Mattilan ja Jussi Tervolan artikkeli *”Matkakorvaukset toimeentuloturvan osana. Matkakorvausjärjestelmän kehitys 1990-luvulta nykypäivään”* liittyy ajankohtaiseen sosiaali- ja terveydenhuollon (sote-) palvelurakennemuutostukseen. Uudistuksen tarkoituksena on taata ihmisille yhdenvertaiset sote-palvelut koko maassa. Uudistus on odottanut tekijöitään, mutta saattaa viimein ottaa askelia eteenpäin Suomen

hallituksen ja oppositiopuolueiden keväällä 2014 sopiman suunnitelman mukaisesti. Uudistus kokoaisi nykyisin usealle eri kunnalliselle organisaatiolle kuuluvien palvelujen kattavan järjestämisvastuun valtakunnallisesti viidelle sosiaali- ja terveystaloukselle. Uudistuksen uhkakuvina on maalailtu kansalaisten palveluiden saamisen vaikeutumista, kun etäisyydet kasvavat.

Artikkelissa tuodaan esiin, kuinka julkisen liikenneverkon harventaminen, terveydenhuollon keskittäminen suurempiin kokonaisuuksiin ja polttoainekustannusten nousu ovat viime vuosina kasvattaneet matkakorvausten kustannuksia. Matkakorvaukset kohdentuvat erityisesti alimpiin tuloluokkiin, Usein tai jatkuvasti hoidosta tinkivät eniten pitkäaikaissairaat. Esimerkiksi osa lääkekustannusten vuotuiset omavastuuosuudet ylittäneistä vastaajista oli jättänyt hakeutumatta sairaalaan tai joutunut tinkimään muusta terveydenhuollosta. Muun muassa nämä julkaisussa esitetyt huomiot muistuttavat terveydenhuollon tasa-arvoisen saataavuuden merkityksestä erityisesti sote-uudistuksen aikoina. Sosioekonomiset terveys- ja hyvinvointierot eri väestöryhmien välillä ovat keskeisimpiä suomalaisen sosiaali- ja terveystalouden haasteita, joihin pitää sote-uudistuksella vastata – ei syventää jakoja entisestään.

Marginaaliryhmiä tarkasteltaessa nousevat julkaisussa monin paikoin esiin yksin asuvat. Esimerkiksi Minna Ylikännön artikkelissa *”Työmarkkinatuki riittää, riittää, riittää - ei riittänytään”* on verrattu työmarkkinatuella eläviä yksin asuvia koko väestöön sekä pariskuntiin, joilla pääasiainen tulonlähde on ollut

työttömyysturva ja pariskuntiin, joiden pääasiallinen tulonlähde on ollut palkkatulo. Yksin asuvilla on havaittu olevan muita useammin tarve lainata rahaa ystäviltä, tutuilta tai sukulaisilta, useammin tarve realisoida omaisuuttaan, anoa toimeentulotukea, hankkia ilmaisia elintarvikkeita sekä turvautua kirkon diakoniatyöhön ja sosiaaliseen luototukseen.

Tyypillisesti kyselyissä kannatetaan sellaista sosiaaliturvaa, joka koskettaa itseä tai lähipiiriä nyt tai mahdollisesti tulevaisuudessa, toteavat Tillman ja Airio artikkelissaan ”*Mielipiteet terveydenhuollon vuotuisten omavastuiden suuruudesta*”. Julkisuudessa korostuvat erilaiset väärinkäyttösytykset saattavatkin hyvin liittyä niitä viljelevien kansanosien omakohtaisten kokemusten puuttamiseen sosiaaliturvan varassa elämisestä: sosiaalinen etäisyys eri väestöryhmien välillä on kasvanut niin suureksi, ettei erilaisia elämäntilanteita enää kyetä tunnistamaan ja erilaisuus kääntyy kiellessä kustannuseräksi, josta täytyy kestävyysvajeen nimissä päästä eroon.

Ilpo Airion toimittama ”*Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa*” on kaikkienensa kiinnostava julkaisu. Se raottaa kansalaisten käsityksiä toimeentuloturvasta ja avaa toimeentuloturvan marginaaliryhmien pärjäämistä. Kansalaiskeskusteluissa soisi kuuluvan enemmän tämä tutkittu tieto kansan mielipiteistä ja kokemuksista kuin yksittäiset toimeentuloturvaa usein perusteetta kritisoivat puheenvuorot.

HYVINVOINTIPALVELUILLA KOLLEKTIIVISTA HYVINVOINTIA

Tuuli Hirvilammi: *YTM, jatko-opiskelija, Helsingin yliopisto*

Aaltio, Elina: *Hyvinvoinnin uusi järjestys*. Gaudeamus, Helsinki. 2013, 159 s.

Julkinen keskustelu kansalaisten tarvitsemista sosiaali- ja terveystalvveluista on käynyt kuumana viimeisten vuosien ajan Kaste-ohjelman, Paras-hankkeen ja Sote-uudistuksen innoittamana. Valitettavan usein keskustelu on kuitenkin pyörinyt ainoastaan sen ympärillä, kuka palvelut rahoittaa ja järjestää, eikä palveluiden varsinaisista päämääristä ole juurikaan käyty perusteellista keskustelua. Alueellisia vastuualueita ja kustannusten jakautumista koskevat kiistat ovat sivuuttaneet kysymykset siitä, minkälaista hyvinvointia palveluiden tulisi edistää ja minkälaiset periaatteet palveluiden tuotantoa ohjaavat.

Elina Aaltio tarjoaa kirjassaan *Hyvinvoinnin uusi järjestys* Sote-keskustelija laajemman vision hyvinvointipalveluiden periaatteista ja päämääristä. Aaltio käyttää sosiaalipoliittisessa keskustelussa suhteellisen tuoretta hyvinvointipalvelun käsitettä. Hyvinvointipalveluilla hän tarkoittaa kaikkia julkisesti järjestettyjä palveluja, ”joiden katsotaan olevan keskeisiä ihmisten hyvinvoinnin tukemisen kannalta.” (s. 34) Sosiaali- ja terveystalvveluiden ohella näihin palveluihin kuuluvat koulutus-, kulttuuri-, kirjasto- ja liikuntapalvelut sekä työllisyyspalvelut. Näin laaja hyvinvointipalveluiden määritelmä on perusteltu,

koska Aaltion mukaan julkisen vallan järjestämien palveluiden tarkoituksena on edistää hyvinvointia nykyistä kokonaisvaltaisemmin.

Aaltio kiteyttää Vasemmistofoorumin tutkimushankkeeseen perustuvassa teoksessaan nykyisen palvelujärjestelmän ongelmia ja hahmottelee uudenlaisen palvelujärjestelmän periaatteita sekä toimeenpanoa. Kirjassa luodaan tiivis katsaus niin sosiaalipolitiikan historiaan kuin keskeisiin hyvinvointiteorioihin. Luvussa 2 Aaltio esittelee reilussa kymmenessä sivussa sosiaalipolitiikan juuria ja sitä, miten palvelut ovat kehittyneet osana suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Seuraavassa luvussa hän käsittelee sosiaalipolitiikan ohjelmallisia tavoitteita tarkastellen erityisesti Pekka Kuusen kirjoittamaa *60-luvun sosiaalipolitiikkaa* ja Juho Saaren toimittamaa, vuonna 2010 ilmestynyttä selvitystä *Tulevaisuuden voittajat*. Hän arvioi jälleen hyvin tiiviisti molempien teosten esittämiä näkemyksiä sosiaalipolitiikan tavoitteista ja kiteyttää teosten väliset erot sen suhteen, mitkä ovat yksilöä ja toisaalta yhteiskuntaa hyödyttäviä sosiaalipoliittisia tavoitteita.

Kirjan kantavana väitteenä on, että nykyisissä hyvinvointipalveluissa ei ole jaettavaa käsitystä siitä, mitä palveluilla tavoitellaan ja mitä hyvinvoinnilla ylipäätään tarkoitetaan. Tämän vuoksi Aaltio täsmentää hyvinvoinnin ja palvelujen välisiä yhteyksiä luvussa 4, jonka otsikkona on kauaskantoisesti ”Uuteen hyvinvointikäsitykseen”. Aaltio nojaa Senin ja Nussbaumin toimintakykyteoriaan, Doyalin ja Goughin tarveteoriaan sekä Antonovskyn salutogeeniseen teoriaan, joista yhdes-

sä ”muodostuu kuva hyvinvoinnista kokonaisvaltaisena ja ihmisen koko elämänkaaren kestäväenä prosessina” (s. 54). Kirjansa sivuilla Aaltio ei toki pysty esittelemään teorioita kaikenkattavasti. Hämmästyttävän hyvin hän kuitenkin tiivistää eri teorioiden keskeiset piirteet ja esittää kokoavan kuvion avulla, miten palvelujärjestelmä kytkeytyy hyvinvoinnin edistämiseen. Uudessa hyvinvointikäsityksessä siirrytään materiaalisesta tasa-arvosta toimintakykyjen tasa-arvoon, ymmärretään nykyistä vahvemmin hyvinvointi osallistumisena ja vapautumisena sekä tunnistetaan luottamuksen ja koherenssin tunteen keskeinen merkitys hyvinvoinnin lähteenä. Hyvinvoinnin prosessissa hyvinvointipalveluiden tehtävinä on ”tuki kuormittavissa tilanteissa, korjaavat toimet, suojelu, yhteiskuntarauhan ylläpito” (s. 69). Lisäksi palveluiden avulla rakennetaan ”perusautonomiia” eli elämänhallintaa (s. 69). Kun lukija on saanut käsityksen hyvinvoinnista, Aaltio siirtyy hahmottelemaan, minkälainen on uusi, neuvotteluun perustuva palvelujärjestelmä.

Aaltio kuvaa uutta palvelujärjestelmää kahdeksan periaatteellisen lähtökohdan avulla. Lähtökohtiin sisältyy muun muassa se, että hyvinvointipalvelujärjestelmän tavoitteeksi asetetaan ”kollektiivisen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin lisääminen” (s. 85) ja että hyvinvointi jakautuu ”tasa-arvoisesti sekä käytettävissä olevien mahdollisuuksien että lopputuloksen kannalta” (s. 84). Palveluiden järjestämisvastuun on oltava demokraattisessa ohjauksessa olevalla julkisella vallalla ja järjestämistä edellyttävät resurssit tulee määritellä kehysbudjettien sijaan ”palveluiden

sisällöllisestä mielekkyydestä käsin” (s. 102). Monet periaatteista ovat kaukana nykyisestä palvelujärjestelmästä ja siksi muutos vaikuttaa väistämättä suurelta haasteelta. Yksi keskeinen haaste liittyy nähdäkseni Aaltion esittämään lähtökohtaan, jonka mukaan hyvinvointipalvelujen ”on oltava yksilöllisiä, osallistavia ja dialogisia” (s. 91). Ajatukset asiakkaan osallistumisesta ovat arvokkaita mutta herättävät kriittisiä kysymyksiä siitä, miten laajasti sosiaalipolitiikan tavoitteiden pitäisi muuttua, jotta esimerkiksi Työvoiman palvelukeskuksen asiakkaiden osallisuus voisi olla muutakin kuin aktivoivaa työtoimintaa. Ja miten dialogisuus voisi toteutua esimerkiksi lastensuojelussa, jossa asiakassuhteeseen sisältyy väistämättä valta-asetelma? Dialogin ideassa Aaltio viittaa ainoastaan Paulo Freireen, minkä vuoksi dialogisuus jää vähän huteralle pohjalle. Uskonkin, että Aaltio olisi löytänyt lukijaa vakuuttavampia ja suomalaista palvelujärjestelmää lähempänä olevia kehittämisideoita, jos hän olisi viitannut myös dialogisia palveluita kehittäneiden Tom Arnkilin, Esa Erikssonin ja Robert Arnkilin (esim. 2000) julkaisuihin.

Teoksen loppuosassa Aaltio haastaa nykyisen kilpailu- ja kustannuskeskeisen monituottajamallin. Hän horjuttaa yksityistämisen kustannussäästöihin kohdistettuja odotuksia aiemmin tehtyihin selvityksiin viitaten. Aaltio muistuttaa siitä, että inhimilliseen vuorovaikutukseen perustuvien hyvinvointipalvelujen tehokkuuden lisääminen on vaikeaa ilman, että uudistukset heikentäisivät asiakkaiden tai työntekijöiden hyvinvointia ja palvelujen laatua. Kilpailutuksen sijaan palvelut tulisi järjestää

”kumppanien neuvotteluihin perustuvassa yhteistuotannossa” (s. 144). Aaltio esittelee kiinnostavalla tavalla Newcastelssa tehtyjä uudistuksia markkinaperusteisen mallin vaihtoehtona.

Suurin ihmetykseni kohdistuu kirjan nimeen, joka ehkä lupailee liikoja. Miksi ”Hyvinvoinnin uusi järjestys” eikä esimerkiksi ”Hyvinvointipalveluiden uusi järjestys”? Hyvinvointipalveluiden nostaminen kirjan kanteen olisi tunnistanut paremmin kirjan sisällön ja auttanut palveluiden kehittämistä kiinnostuneita lukijoita löytämään kirjan. Kirjaa lukiessa pohdin usein myös hyvinvointipalvelujen käsitettä. Laaja käsitys hyvinvointipalveluista vaikuttaa hyödylliseltä, jotta esimerkiksi kunnallispolitiikassa tunnistettaisiin julkisesti tuettujen liikuntapalvelujen tai kirjastojen hyvinvointia lisäävät vaikutukset. Toisaalta kirjan edetessä olisin joissain kohdin toivonut, että Aaltio olisi eritellyt erilaisia palveluja enemmän toisistaan esimerkiksi niiden järjestämisvelvollisuuden suhteen (onko kansalaisilla palveluun subjektiivinen oikeus) tai sen suhteen, onko palvelun asiakkaina yksilöitä vai yhteisöjä.

Hyvinvoinnin uusi järjestys asettuu tieteilisen tutkimuksen ja poliittisen pamfletin välimaastoon. Tämän tunnistaminen helpottaa kriittistä lukijaa, joka jää monin paikoin kaipaamaan lähdeviitteitä. Teoksen kytkös poliittiseen ajatushautomoon tekee myös ymmärrettäväksi kirjassa esiintyvät tiukat väitteet ja kannanotot. Sanoman kantaaottavuus on kuitenkin kirjan ansio, koska se pitää lukijan hereillä ja herättää myös vastaväitteitä. Itse olin valmis olemaan eri mieltä esimerkiksi jo johdannon

ensimmäisellä sivulla, jossa Aaltio kirjoittaa kärjistäen, että ”(h)yvinvointipalvelut eivät näytä kenenkään mielestä onnistuneen hyvinvoinnin tukemisessa toivotulla tavalla” (s. 11). Entä jos koen, että hyvinvointipalvelut ovat tukeneet lähipiirissä hyvinvointia, kun lapsi ei halua lähteä iltapäivällä päivähoidosta kotiin, neuvolasta saa lähetteen puheterapiaan tai nuori saa päihdepsykiatrasta kuntoutusta? Mietinkin, että lukijaa olisi voinut kriittisen väitteen sijaan motivoida pohtimaan sitä, miten hyvinvointipalvelut voisivat olla nykyistä kansalaislähtöisempiä. Voisivatko emansipaatio ja hyvinvoinnin tavoittelu onnistua entistä paremmin? Voisimme-ko kansalaisina päättää enemmän siitä, miten palvelut tuotetaan sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä-

lä tavalla? Näihin ajankohtaisiin kysymyksiin Aaltio tarjoaa arvokkaita näkemyksiä.

Kaikkiaan kirja on tärkeä suomalaisen hyvinvointivaltion suuntaa koskeva puheenvuoro ja sen toivoisi kuuluvan kaikkien palveluiden kehittämisestä kiinnostuneiden lukemistoon.

KIRJALLISUUS

Arnkil, Tom & Eriksson, Esa & Arnkil, Robert (2000) Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa: Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. Raportteja 253. Helsinki: Stakes.